

**NGAAHI TU'UTU'UNI (NGAAHI FOUNGA TAUTEA) KI HE NGAUE
FAKAPULE'ANGA 2003.**

Fakahokohoko 'o e Ngaahi Tu'utu'uni

Konga I – Talateu

1. Hingoa Nounou
2. 'Uhinga'i lea

Konga II – Ngaahi Founga Tautea

3. Fa'ahinga 'o e ngaahi maumau tu'utu'uni
4. Maumau tu'utu'uni si'isi'i
5. Maumau tu'utu'uni lahi 'oku lipooti 'e he Pule Potungaue
6. Maumau tu'utu'uni lahi 'oku lipooti 'e he 'Aotitia Seniale
7. Founga ngaue ki he ngaahi faka'ilo maumau tu'utu'uni lahi
8. Komiti Faka'eke'eke
9. Fakamalolo fakataimi
10. Ngaahi tautea
11. Ola 'o e tuli
12. Hao
13. Ngaahi tangi
14. Ma'u mai 'o e mole

15. LAO KI HE NGAUE FAKAPULE'ANGA 2002

(Kupu 21 & 22)

NGAAHI TU'UTU'UNI (NGAAHI FOUNGA TAUTEA) KI HE NGAUE FAKAPULE'ANGA 2003.

'I hono ngaue'aki 'o e ngaahi mafai kuo foaki 'e he kupu 21 mo e 22 'o e Lao ki he Ngaue Fakapule'anga 2002, 'oku fa'u 'e he Palemia 'i he loto ki ai 'a e Kapineti 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni:

KONGA 1

TALATEU

- Hingoa nounou 1. (1) 'E ui 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ni ko e Ngaahi Tu'utu'uni (Ngaahi Founga Tautea) ki he Ngaue Fakapule'anga 2003.
- 'UHINGA'I LEA 2. 'I he Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni, tukukehe 'o ka fiema'u ha 'uhinga kehe 'i hono tu'u'anga-
- “Komisoni” 'oku 'uhinga ki he Komisoni Ngaue Fakapule'anga kuo fokotu'u 'i he Lao ki he Ngaue Fakapule'anga 2002;
- “taha ngaue” 'oku 'uhinga ki he taha kotoa 'oku fakangaue'i 'i he Ngaue Fakapule'anga; mo e
- “Sekelitali” 'oku 'uhinga ki he Sekelitali kuo fokotu'u 'i he Lao ki he Ngaue Fakapule'anga 2002.

KONGA II

NGAAHI FOUNGA TAUTEA

- Fa'ahinga 'o e ngaahi maumau tu'utu'uni 3. Fakatatau ki he Ngaahi Tu'utu'uni ni, kuo pau ki he Pule Potungaue ke ne tu'utu'uni 'oku si'isi'i pe lahi ha maumau tu'utu'uni.
- Maumau tu'utu'uni si'isi'i 4. (1) 'I ha maumau tu'utu'uni si'isi'i, 'e ngofua ki he Pule Potungaue ke lea'i, fale'i pe tafulu'i ha taha ngaue.
- (2) Kuo pau ke 'oange ha lekooti 'o e maumau tu'utu'uni ko ia mo e tautea ki he taha ngaue pea fakahu ki he 'ene faile ngaue 'e he Pule Potungaue.
- Maumau tu'utu'uni lahi 5. (1) 'I ha maumau tu'utu'uni lahi pe toutou maumau tu'utu'uni si'isi'i, kuo

‘oku lipooti ‘e he
Pule Potungaue

pau ki he Pule Potungaue ke faka’eke’eke ia pea ave ha lipooti kakato
‘o e me’a na’e hoko ki he Sekelitali.

- (2) ‘I he ha mai ‘oku ngalingali na’e fakahoko ha hia kuo pau ke lipooti ‘e
he Pule Potungaue ‘a e me’a ko ia ki he kau Polisi pea ‘oatu ha lipooti
kakato ‘o e me’a na’e hoko ki he Sekelitali.

Maumau
tu’utu’uni lahi
‘oku lipooti ‘e he
‘Aotita Seniale

6. (1) ‘I he hoko ha ta’emaa fakapa’anga lahi, kuo pau ke launga’i
‘e he ‘Aotita Seniale ha maumau tu’utu’uni lahi ‘aki hono ‘oatu
ha lipooti kakato ki he Pule Potungaue ‘oku fekau’aki mo ia
pea mo e Sekelitali.
- (2) ‘E ngofua ki he ‘Aotita Seniale ke ne fai ha ngaahi
fokotu’utu’u ki he Komisoni ki ha ta’emaa fakapa’anga lahi.

Founga ngaue ki
he ngaahi
faka’ilo maumau
tu’utu’uni lahi

7. (1) ‘I ha lipooti atu ha maumau tu’utu’uni lahi ki he Sekelitali ‘i he Ngaahi
Tu’utu’uni ni fekau’aki mo ha taha ngaue, kuo pau ki he Sekelitali-
- (a) ‘i loto ‘i he ‘aho ngaue ‘e 7 mei hono ma’u ‘o e lipooti ke ui ha
komiti ‘oku kau ki ai ‘a e Pule Potungaue ko ia, Fakahinohino
Lao Pule, ‘Aotita Seniale mo e Sekelitali ‘a ia te ne fa’u ‘a e
ngaahi faka’ilo;
- (b) faka’ilo ‘a e taha ngaue ‘i he tohi ‘i loto ‘i he ‘aho ngaue ‘e 14
mei hono ma’u ‘o e lipooti;
- (c) fakapipiki ki he faka’ilo, ha tatau ‘o e lipooti mei he Pule
Potungaue pe ‘Aotita Seniale fakatatau ki he me’a na’e hoko;
pea
- (d) fakatatau ki he Tu’utu’uni ko ‘eni, fakamahino ‘a e taimi ‘a ia
ke fakahoko ai ha tali ‘i ha tohi.
- (2) ‘I hono ma’u ‘o e faka’ilo, kapau ‘oku ‘ikai fakakikihi’i ‘e he taha
ngaue ‘a e faka’ilo, kuo pau ke ne fakaha ‘i he tohi ki he Sekelitali ‘i
loto ‘i he ‘aho ‘e 14 pea kuo pau ke kau ki ai ha fakamatata fakasi’isi’i
tautea, pea kuo pau ki he Sekelitali-
- (a) ke fakahu leva ‘a e me’a ki he Komisoni ke fai ha tu’utu’uni;
pea
- (b) fakaha ki he taha ngaue ‘a e tu’utu’uni ‘i he tohi.
- (3) ‘I hono ma’u ‘o e faka’ilo, kapau ‘oku fakakikihi’i ‘e he taha ngaue ‘a e

faka'ilo, 'e ngofua ke ne tali 'i he tohi felave'i mo e faka'ilo ki he Sekelitali 'i loto 'i he 'aho ngaue 'e 14.

- (4) Kuo pau ki he Sekelitali ke ne fakahu leva 'a e faka'ilo, lipooti mei he Pule Potungau mo e tali mei he taha ngaue ki he Komisoni pea kuo pau ki he Komisoni ke ne-
- (a) fakakaukau'i 'a e me'a ko ia ka kuo pau ke 'i ai 'a e totonu 'a e taha ngaue ke fai ha fakamatala ngutu kapau 'oku ne fiema'u; mo
  - (b) tu'utu'uni ki he me'a ko ia pea kuo pau ki he Sekelitali ke fakaha 'enau tu'utu'uni 'i he tohi ki he taha ngaue.
- (5) Kapau 'oku 'ikai ke fai ha tali 'a e taha ngaue 'i loto 'i he taimi kuo fakamahino 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ni, kuo pau ki he Sekelitali ke hokohoko atu 'o hange pe na'e ma'u ha tali.
- (6) 'E ngofua ki he Sekelitali ke fakaloloa 'a e taimi 'oku fiema'u ki ai ha tali ka ko e fakaloloa ko ia kuo pau 'e 'ikai laka hake 'i he mahina 'e 1.

Komiti
faka'eke'eke

8. 'I ha maumau tu'utu'uni lahi, 'e ngofua ki he Komisoni ke fokotu'u ha Komiti Faka'eke'eke ke fakahoko ha fakatotolo.

Fakamalolo
fakataimi

9. (1) 'I hono ma'u ha lipooti 'i he tu'utu'uni 5 felave'i mo ha maumau tu'utu'uni lahi, 'e ngofua ki he Komisoni ke fakamalolo fakataimi 'a e taha ngaue 'o fakatatali ki ha tu'utu'uni aofangatuku.
- (2) Ko e fakamalolo fakataimi 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ni kuo pau ke ta'e vahe.

Ngaahi tautea

10. Fakatatau ki he tu'utu'uni 7, kapau 'e ma'u 'oku halaia ha taha ngaue ki ha maumau tu'utu'uni lahi pe toutou maumau tu'utu'uni si'isi'i, 'e ngofua ki he Komisoni ke hilifaki 'a e taha pe lahi ange 'o e ngaahi tautea ko 'eni-
- (a) tafulu'i;
  - (b) ta'ofi 'o e vahe ko e totongi huhu'i (kakato pe kongu) 'o e mole pe maumau na'e fakahoko 'e he taha ngaue;
  - (c) ta'ofi ha fakalahi vahe 'i he kaha'u, to'o ha fakalahi vahe pe ngaahi fakalahi vahe;
  - (d) hiki ki ha lakanga pe feitu'u kehe;
  - (e) fakahifo ki ha lakanga ma'ulalo ange;

(f) fakamalolo fakataimi;

(g) tuli; pe

(h) ha founa kehe 'a ia 'oku pehe 'e he Komisoni 'oku fe'unga.

Ola 'o e tuli

11. Ko ha taha ngaue 'oku tuli mei he Ngaue Fakapule'anga kuo pau ke fa'ao 'a 'ene ngaahi monuu, ngaahi monu'ia mo e ngaahi totonu.

Hao

12. 'I ha hao 'a ha taha ngaue mei-

(a) ha maumau tu'utu'uni lahi; pe

(b) ha toutou maumau tu'utu'uni si'isi'i;

kuo pau ki he Komisoni, kapau na'e fakamalolo fakataimi 'a e taha ngaue, ke toe fokotu'u pea totongi kakato 'a e vahenga 'o e taha ngaue ki he vaha'a taimi fakamalolo fakataimi.

Ngaahi tangi

13. (1) 'Oku 'i ai 'a e totonu 'a e taha ngaue ke tangi ki he Kapinetai fekau'aki mo ha tu'utu'uni 'a e Komisoni.

(2) Kuo pau ki he taha ngaue ke fakahu 'ene tohi tangi ki he Sekelitali 'i loto 'i he 'aho 'e 30 hili hono ma'u 'e he taha ngaue ha fetu'utaki tohi 'o e tu'utu'uni.

(3) Kuo pau ke 'oatu 'e he Sekelitali ki he Kapinetai 'a e tangi 'i loto 'i he 'aho 'e 7 mei hono ma'u, 'a ia 'e ngofua ke ne fakapapau'i, tamate'i pe fakatonutonu 'a e tu'utu'uni 'a e Komisoni.

Ma'u mai 'o e mole

14. (1) 'I ha tautea 'o ha taha ngaue 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ni pea 'oku fiemalie 'a e Komisoni na'e fakatupu 'e he maumau ko ia ha mole ki he Pule'anga 'oku lava 'o fakafuofua'i, 'e ngofua ki he Komisoni ke tu'utu'uni ke totongi ha totongi 'o a'u ki he kotoa 'o e mole mei'e he taha ngaue 'aki hono to'o ia mei he vahenga pe ngaahi totonu 'a e taha ngaue.

(2) Ko e to'o 'oku ha 'i he tu'utu'uni si'i (1) kuo pau 'e 'ikai laka hake 'i he 30% 'o e vahenga fakakatoa 'o e taha ngaue 'oku pau ke totongi ki ai, ka kapau 'oku tuli 'a e taha ngaue, kuo pau ke to'o kakato 'a e mole 'oku lava 'o fakafuofua'i.